

सिस्ने गाउँपालिकाको खानेपानी गुणस्तर अनुगमन कार्यविधि

यो दस्तावेजमा प्रयोग गरिएका संक्षिप्त शब्दहरू र परिभाषाहरू

१. Water Safety Plan (WSP) (खानेपानी सुरक्षा योजना (खापासुयो))- खानेपानी सुरक्षा योजना खानेपानीको श्रोत देखि उपभोक्तासम्मकै विभिन्न चरणमा खानेपानीको गुणस्तर सुधार गर्ने/सुनिश्चित गर्ने कार्यको लागि अपनाइने व्यवस्थित पद्धति हो। जोखिम व्यवस्थापनका सिद्धान्तमा आधारित खापासुयो सबै खानेपानी प्रणालीहरूमा (चालु अवस्थामा भइरहेको, नयाँ निर्माण हुने र पुनःनिर्माण वा पुनः स्थापना हुने प्रणाली) लागू गरी खानेपानी आपूर्ति सेवालाई दिगो बनाउन सकिन्छ।

२. Control Measures-(नियन्त्रण-उपाय)- खानेपानीको गुणस्तर खस्कन नपाओस् वा खानेपानी प्रदूषण नहोस् भन्ने उद्देश्यले गरिने कुनै पनि क्रियाकलाप (या तगारो) लाई नियन्त्रण-उपाय भनिन्छ। नियन्त्रण-उपायहरू भन्नाले निर्माण गरिएकाभौतिक संरचनाहरू र लागू गरिएका नियम, आदेश वा निषेधाज्ञाहरूलाई समेत बुझिन्छ।

३. खानेपानी गुणस्तर अनुगमन- खानेपानी प्रणालीद्वारा वितरित खानेपानीको गुणस्तर राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुरूप छ कि छैन भनी जाँचका लागि खानेपानीको परीक्षण गरी गुणस्तर अनुगमन गर्ने गरिन्छ। यस्ता अनुगमनकार्यहरू विशिष्ट उद्देश्य र कर्ताका आधारमा निम्नप्रकारका हुन्छन् :

३.१ Operational Monitoring-(संचालन-अनुगमन)-नियन्त्रण-उपायहरूले प्रभावकारी रूपमा काम गरिरहेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न र गरेका छैनन् भन्ने पनि समयमै आवश्यक सुधारका पाइला चाल्नका निम्ति गरिने अनुगमन कार्यलाई संचालन-अनुगमन भनिन्छ।

३.२. Compliance Monitoring (परिपालन-अनुगमन)-सेवा-प्रदायकद्वारा संचालन-संभार गरिएका खानेपानी प्रणालीबाट वितरित खानेपानीको गुणस्तर राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुसार छ कि छैन भनी गरिने अनुगमनकार्यलाई परिपालन-अनुगमन भनिन्छ।

३.३. Water Quality Surveillance (गुणस्तर निगरानी)-सेवाप्रदायकद्वारा वितरित पानीआम जन स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले जोखिम रहित, ग्राह्य र सुरक्षित छ या छैन भनी स्वतन्त्र रूपमा गरिने लेखाजोखालाई गुणस्तर निगरानी भनिन्छ।

४. Water Safe Community (सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय)- गाउँपालिका वा नगरपालिका (उपमहानगर र महानगरपालिका समेत) का त्यस्ता समुदाय हरूलाई जहाँका वासिन्दा आऽनै घरआँगनमा जडिएका धारामार्फत् वा पानी लिन जान, भर्न र ल्याउन ३० मिनेट सम्म मात्र समय लाग्न घर भएका वासिन्दास्वच्छ र सुरक्षित (विशेष गरी मानव स्वास्थ्यसंग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने इ-कोली र आर्सेनिक र फ्लोरिन जस्ता रसायन सघनन् राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०६२ अनुसार भएको) खानेपानीको सुविधाप्राप्त गरिरहेका छन् भन्ने तथ्य आधिकारिक निकाय (गाउँ वा नगरपालिका) बाट प्रमाणित भएमा, सुरक्षित खानेपानी युक्त समुदाय मान्न सकिन्छ। त्यस्तै, पाइप प्रणाली नभएको अवस्थामा भने सुरक्षित पानीका स्रोत (इनार, कुवा, ट्युबवेल आदि) बाट प्राप्त पानीलाई घरायसी प्रविधिबाट शुद्धीकरण गरी पानी उपभोग गर्ने गरेका वासिन्दा भएका बस्ती भनी आधिकारिक निकायबाट प्रमाणित भएको अवस्थामा पनि सुरक्षित खानेपानीयुक्त समुदाय मान्न सकिन्छ।

५. सेवाप्रदायक- भन्नाले आम उपभोक्ताका लागि सुरक्षित खानेपानी उत्पादन/वितरण मा संलग्न रहने संस्थाहरू जस्तै : खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डहरू, सिस्ने गाउँपालिका भित्रका खानेपानी संस्थान, प्रशोधित पानी उत्पादक र वितरक कम्पनीहरू तथा खानेपानी उपभोक्ता संस्थाहरू संभन्नु पर्दछ।

६. नियामक निकाय- भन्नाले संघिय खानेपानी मन्त्रालय, प्रादेशिक ग्रामीण तथा शहरी विकास मन्त्रालय र यसका मातहतका कार्यालयहरूलाई जनाउँछ। नियमन निकायले मापदण्ड निर्धारण, संसोधन एवं परिमार्जनका लागि नेपाल सरकारलाई राय सुझाव परामर्श समेत उपलब्ध गराउँदछ। मन्त्रालयले आऽनो मातहतका उपयुक्त निकायहरूलाई नियमन निकायको रूपमा तोक्न सक्ने छ।

खानेपानी गुणस्तर अनुगमन: कार्यविधि

विषय-सूची

१. पृष्ठभूमि ..... घ
- १.१ परिप्रेक्ष्य ..... घ
- १.२ उद्देश्य ..... ङ
२. खानेपानी गुणस्तर अनुगमन ..... छ
- २.१ अनुगमन के को गर्ने ? ..... छ
- २.२ अनुगमन गर्ने दायित्व ..... छ
- २.३ अनुगमन आवृत्ति ईचभत्रगभलअथ० र पारामिति ..... ट
- २.५ गुणस्तर परीक्षण नमूना विन्दु ..... ठ
- २.७ व्यवस्थित खानेपानी प्रणाली नभएका स्थानमा ..... ठ
- २.८ खानेपानी प्रणाली संचालनमा रहेका तर खानेपानी सुरक्षा योजना लागू नभएका स्थानमा ..... ड
- २.९ खानेपानी सुरक्षा योजना लागू भई संचालनमा रहेका खानेपानी प्रणाली भएका स्थानमा ..... ढ
- २.९.१ नमूना लिने र गुणस्तर परीक्षण गर्ने विधिहरू ..... ढ
- २.९.२ गुणस्तर परीक्षणका नतीजाहरूले दिने जनाउ ..... ढ
- २.९.३ गुणस्तर परीक्षणका गर्ने सुविधा ..... ढ
३. अभिलेखन तथा अद्यावधिक ..... ङ
४. प्रमाणिकरण ..... ङ
५. सूचना प्रवाह ..... ङ
६. नियमन निकाय, सेवाप्रदायक संस्था तथा अन्य सरोकारवालाहरूको भूमिका तथा जिम्मेवारी ..... ञ
६. परिशिष्टहरू ..... ञ
- परिशिष्ट १. राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०६२ ..... ञ
- परिशिष्ट २(क) पानी परीक्षण प्रयोगशालामा खानेपानी गुणस्तरको अभिलेख राख्ने नमूना फाराम : ..... ञ
- परिशिष्ट २(ख) फिल्ड परीक्षण किटबाट खानेपानी गुणस्तर परीक्षण गरी अभिलेख राख्ने फारामको नमूना : ..... ञ

१. पृष्ठभूमि

१.१ परिप्रेक्ष्य

खानेपानी र सरसफाइ सेवा सुविधाको महत्व, जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अति नै ठूलो छ। यो क्षेत्रको विकासका लागि देशमा धेरै प्रयासहरू हुँदै आएका छन्। धेरै उपलब्धीहरू पनि प्राप्त भएका छन्। देशको (जनसंख्याको करीव ७६% जनसंख्याले आधारभूत खानेपानीको सेवा र १९% जनसंख्याले सुरक्षित खानेपानीको सेवा प्राप्त गरेका छन्। त्यस्तैमा बाट र ९९% जनसंख्याले करिब ६१% सुरक्षित सरसफाइ र करिब १८% आधारभूत सरसफाइ सुविधा (चर्पीको पहुँचको आधारमा) बाट लाभान्वित भएको तथ्याङ्क ९:६३ देखि देखिन्छ। देश भर करीव ४४,००० संख्यामा खानेपानी प्रणालीहरू (विभिन्न स्तर र प्रविधिका) निर्माण भई संचालनमा रहेको मानिन्छ। ती सबैले आफ्नो उद्देश्य अनुरूपदिगो र भरपर्दो सेवा दिई रहेका छन् त? भन्ने प्रश्नभने अबै अनुत्तरित नै छन्।

“प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हकहुनेछ।”^१ भनी संविधानले खानेपानी तथा सरसफाइ सेवालार्ई मौलिक हक र कर्तव्य अन्तर्गत स्थापित गरेको छ। दिगो विकास लक्ष्य (सन् २०१६-२०३०) का १७ लक्ष्यमध्ये “सबैलाई खानेपानी तथा सरसफाइको उपलब्धता र दिगो व्यवस्थापनको सुनिश्चित गर्ने” छैठौँ लक्ष्यलाई नेपाल सरकारले पनि आत्मासात् गरी आऽना योजना र कार्यक्रमहरू तयार गरिरहेको छ। लुम्बिनी प्रदेशले “सम्बृद्ध प्रदेश खुशी जनता” भन्ने प्रतिवद्धताका साथ सम्बृद्धी र खुशीको प्रमुख आधारको रूपमा खानेपानीको शुद्धता र उपलब्धता लाइ मध्य नजर गर्दै सिस्ने गाँउपालिकाले **एक घर एक धारा**” को नेपाल सरकारको निति लाइ पछ्याएर खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रमहरूलाइ द्रुत गतिमा अगाडी बढाइ रहेको छ। खानेपानी सेवालार्ई विश्वसनीय र नतिजामूलक तुल्याउने एउटा प्रमुख माध्यम वितरित पानीको गुणस्तर निरन्तर तवरले सुनिश्चित गर्नु हो। यसकालागि खानेपानी प्रणालीहरूमा गुणस्तर सुधार आयोजना मार्फत आवश्यकता अनुसार पानी प्रशोधन ईकाइहरू निर्माण गर्ने, प्रशोधन ईकाइहरूको कार्य क्षमताबारे अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र प्रणालीको संभार मर्मत तथा संचालनकार्यमा खानेपानी सुरक्षा योजनालाई एकीकृत तुल्याउने जस्ता कार्यहरू अघि बढाइएका छन्।

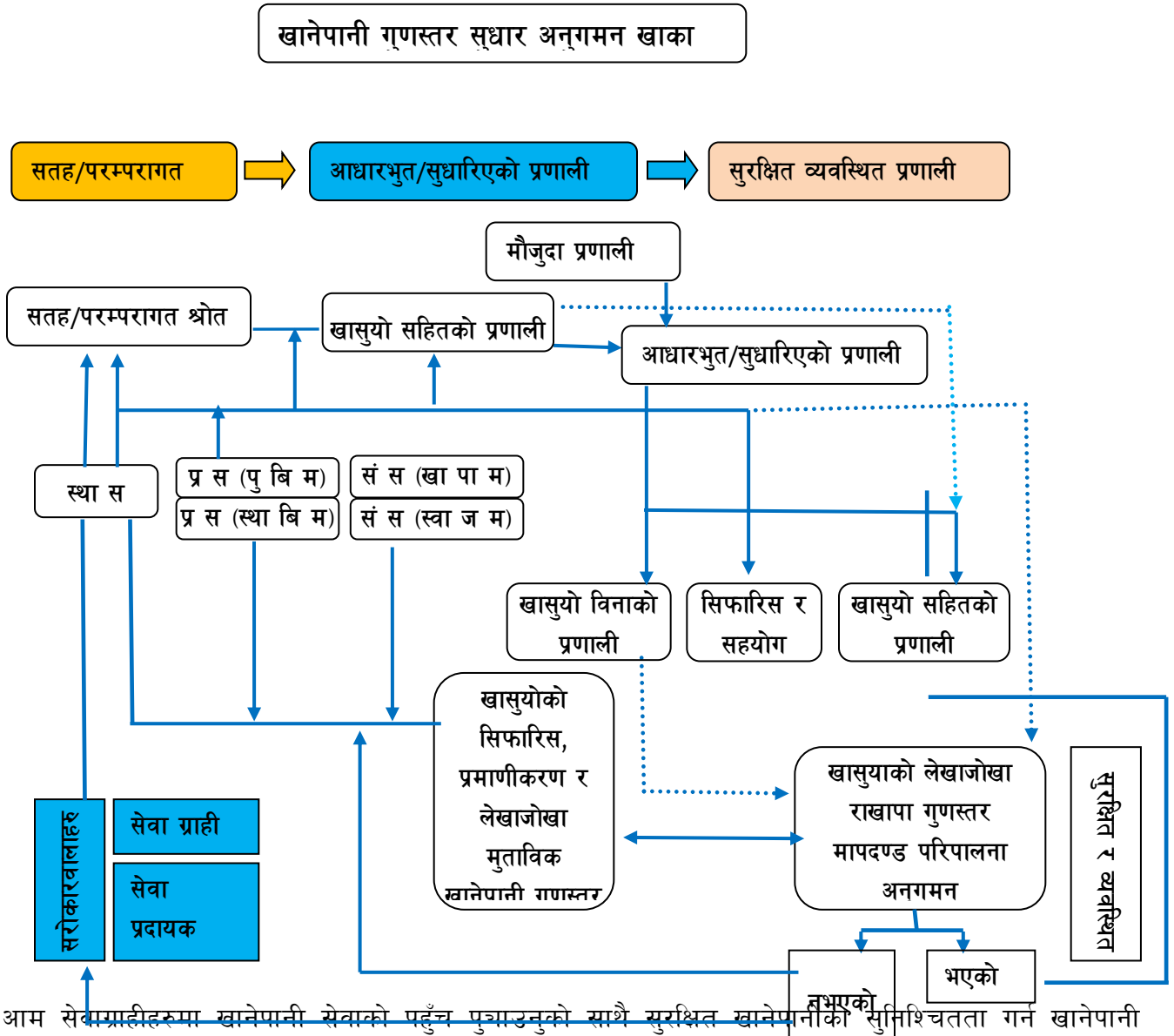
दिगो विकासको लक्ष्य नं. ६.१ अन्तर्गत सन् २०३० को अन्त्यसम्म स्वच्छ खानेपानी सेवा प्राप्तगरेका जनसंख्याको सूचकाङ्क १९ प्रतिशतबाट ९० प्रतिशतसम्म बढाउने र घरायसी तहमा खानेपानीमा देखिएको जैविक प्रदूषणको जोखिम मोलिरहेका घरपरिवारको सूचकाङ्क ८५ प्रतिशतबाट १ प्रतिशतसम्म घटाउने जस्ता राष्ट्रिय लक्ष्यका साथ हाल खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रमहरू संचालन भईरहेका छन्। यी लक्ष्य प्राप्ति के कति भए भन्ने जानकारीका लागिपनि यस सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू स्थानीय तह (गाउँ/नगरपालिका) बाटै संकलन हुनु जरुरी देखिएको छ।

यसै तथ्यलाई आत्मसात् गर्दै सिस्ने गाँउपालिकाले पनि आवधिक योजनामा किताब आ.व. २०८२/८३ सम्म स्वच्छ तथा प्रशोधित खानेपानीमा पहुँच पुगेका घरपरिवार ९१% पुऱ्याउने लक्ष्य निर्धारित गरेको छ। सोही लक्ष्य प्राप्तीका उद्देश्यले प्रदेश स्तरमा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन कार्यविधिको मौलिक खाका हुनुपर्ने आवश्यकता महसुस गरिएको छ।

पुर्ण सरसफाइ मार्गदर्शन २०७३ ले पुर्ण सरसफाइको प्रमुख सुचकमा **सुरक्षित पानीमा पहुँच तथा प्रयोग**लाइ मानेर कार्यक्रमहरू संचालन भइ राखेका छन्। त्यस्तैमा खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रगत योजना २०७६(२०८८ मा समेत २०८७ सन २०३० सम्ममा कम्तिमा ५० प्रतिशत जनतालाई उच्च स्तरको खानेपानी सेवा र ५० प्रतिशत जनतालाई मध्यम स्तरको खानेपानी सेवा प्रदान गर्ने लक्ष्य राखेको छ। देशभर संचालनमा रहेका विभिन्न किसिमका खानेपानी प्रणालीहरू, खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाहरूको उपस्थिति र खानेपानी आपूर्ति सेवाको स्तर अनुसारको राष्ट्रिय लक्ष्य आदिलाई मध्येनजर राखी खानेपानी गुणस्तर सुधार अनुगमन खाका तयार गरिएको छ।

^१ नेपालको संविधान (भाग-३, मौलिकहक र कर्तव्य, धारा ३५ उपधारा ४)

खानेपानी गुणस्तर सुधार अनुगमन खाका तल चित्र नं. १ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

आम सेवाग्राहीहरूमा खानेपानी सेवाको पहुँच पुऱ्याउनुको साथै सुरक्षित खानेपानीको सुनिश्चितता गर्ने खानेपानी गुणस्तर सुधार अनुगमन खाका अबलम्बन गरिने छ ।

१.२ उद्देश्य

खानेपानी गुणस्तर अनुगमन: कार्यविधिको सर्वोपरी लक्ष्य भनेको हरेक नागरिकहरूमा स्वच्छ, पर्याप्त तथा दिगो खानेपानीको सेवाको पहुँचको सुनिश्चितता प्रदान गर्नु रहेको छ।

यस कार्यविधिका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न रहेका छन्:

- (क) राष्ट्रिय खानेपानीको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न आवश्यक विधि/साधन/स्रोत बारे वर्णन गर्ने ।
- (ख) खानेपानी प्रणालीहरूको राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्डको परिपालन अनुगमन गर्ने निकायहरू निश्चित गरि जिम्मेवारी समेत तय गर्न प्रस्ताव गर्ने

२. खानेपानी गुणस्तर अनुगमन

खानेपानी प्रणालीको संचालन, सम्भार तथा मर्मत कार्यको सिलसिलामा, प्रणालीद्वारा वितरित खानेपानीको गुणस्तर **राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०६२** अनुरूप छ, कि छैन भनी जाँचका लागि र समष्टिगत रूपमा प्रणालीले आम जनस्वास्थ्यको सुधारमा पुऱ्याएको योगदानबारे जान्नका लागि खानेपानीको परीक्षण गरी गुणस्तर अनुगमन गर्ने गरिन्छ। यस्ता अनुगमन कार्यहरु विशिष्ट उद्देश्य र कर्ताका आधारमा निम्न प्रकारका हुन्छन्:

- क) इउभचवतप्यलर्वा :यलप्तयचप्लन-(संचालन-अनुगमन)- खानेपानी प्रणालीका विभिन्न संरचनाहरु, खानेपानी सुरक्षा योजना अन्तर्गत परिभाषित नियन्त्रण-उपायहरुले प्रभावकारी रूपमा काम गरिरहेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न र गरेका छैनन् भने पनि समयमै आवश्यक सुधारका पाइला चाल्नका निम्ति गरिने अनुगमनकार्यलाई संचालन-अनुगमन भनिन्छ।
- ख) ऋकउष्विलअभ :यलप्तयचप्लन((परिपालन-अनुगमन)-सेवा-प्रदायकद्वारा संचालन-संभार गरिएका खानेपानी प्रणालीबाट वितरित खानेपानीको गुणस्तर राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड अनुसार छ कि छैन भनी गरिने अनुगमन कार्यलाई परिपालन-अनुगमन भनिन्छ। यस्तो अनुगमनका लागि मापदण्डमा उल्लेखित सके सम्म सम्पूर्ण नभए सम्बन्धित प्रणालीमा बारम्बार देखा पर्ने गुणस्तर सम्बन्धी पारामितिहरूको परीक्षण गर्नु पर्छ।
- ग) ध्वतभच त्रगवप्तिथ कगचखभर्षीविलअभ (गुणस्तर निगरानी)- सेवाप्रदायकद्वारा वितरित पानी आम जन स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले जोखिम रहित, ग्राह्य र सुरक्षित छ या छैन भनी स्वतन्त्र रूपमा गरिने लेखाजोखालाई गुणस्तर निगरानी भनिन्छ। (हेर्नुहोस् **राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर सर्भिलेन्स, २०७० र सशोधन २०७६**)

२.१ अनुगमन के को गर्ने ?

खानेपानी प्रणालीद्वारा वितरित पानीको गुणस्तर नेपाल गुणस्तर मापदण्ड भित्र रहेर मानव स्वास्थ्यको हिसाबले स्वच्छ रहोस् भन्नाका लागि प्रणालीका सम्पूर्ण अंगहरू र उपभोक्ताका घरमा पुगे पश्चात समेत प्रदूषित नहोस् भनि निर्माण गरिने संरचनाहरु तथा पहल (नियन्त्रण-उपाय) हरुको वास्तविक अवस्थाको अनुगमन गरिन्छ। यस्ता नियन्त्रण उपायहरूको निरन्तरताको यकिन गर्नु र थप सुधार कार्यको पहिचान गर्ने कार्य समेत अनुगमनका दौरान गर्ने गरिन्छ।

खानेपानी प्रणाली संचालनको सिलसिलामा गुणस्तर सम्बन्धी प्रश्नहरु उत्ठ्न सक्ने अवस्था र तिनलाई सम्बोधन गर्न परीक्षण गरिने पारामितिहरू, स्विकृत भ्यालु १एभचककषर्दभि ख्वगिभ० र तिनको आवृत्ति (कति कति समयको फरकमा गर्ने) परिष्ठाकं ५ मा दिइएकोछ : (विस्तृत जानकारीका लागि **राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०६२** हेर्न सकिन्छ)

२.२ अनुगमन गर्ने दायित्व

खानेपानी गुणस्तर अनुगमनका गर्नका लागि निम्न संस्थाहरु जिम्मेवार हुनेछन्।

२.२.१ खानेपानी आपूर्तिकर्तारुपभोक्ता संस्था

खानेपानीको उपभोक्ताहरुलाई राष्ट्रिय गुणस्तर मापदण्ड अनुसार पानी उपलब्ध गराउने प्रमुख जिम्मेवारी खानेपानी आपूर्तिकर्ता वा उपभोक्ता संस्थाहरुको हुनेछ। यस कारणले आउनु संस्थाद्वारा उपलब्ध गराएको पानी गुणस्तरिय छ भनेर सुनिश्चित हुन खानेपानीको गुणस्तर परिक्षण गरि प्रतिवेदन तयार गरेर राख्नु पर्ने हुन्छ। यी नै संस्थामा कार्यरत खानेपानी गुणस्तर मापनका लागि तालिम प्राप्त कर्मचारी वा स्वयंसेवकहरूले आफ्नो प्रणालीमा खानेपानी गुणस्तर मापन तथा नियन्त्रण-उपायहरूको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी बहन गर्दछन्।

२.२.२ स्थानीय सरकार

स्थानीय सरकार नगरपालिका वा गाउँपालिकाको उपमेयर वा उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन समिति गठन गर्नेछन्। उक्त समितिमा पालिकाको खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रसंग सम्बन्धित प्राविधिक-१ जना, खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रसंग सम्बन्धित विज्ञ-१ जना, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता महासंघका प्रतिनिधि-१ जना स्वास्थ्य क्षेत्रसंग सम्बन्धित पालिकाको कर्मचारी-१ जना गरी जम्मा ५ जना सदस्य हुनेछन्।

२.२.३ खानेपानी डिभिजन तथा सब डिभिजन कार्यालयहरु

लुम्बिनी प्रदेश सरकार अन्तरगतका खानेपानी डिभिजन तथा सब डिभिजन कार्यालयहरुले नियमित रूपमा आऽनो सेवा क्षेत्रका आम उपभोक्ताहरुले उपभोग गरि राखेको खानेपानीको गुणस्तर अनुगमन गरि राख्नु पर्नेछ।

२.२.४ खानेपानी तथा सरसफाइ महाशाखा, लुम्बिनी प्रदेश

लुम्बिनी प्रदेश अन्तरगतका खानेपानी योजनाहरु खानेपानी उपभोक्ता संस्था, पालिका कार्यालय तथा मातहतका कार्यालयहरुको अनुरोधमा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन गर्ने र निर्देशन दिन सक्नेछ।

२.३ अनुगमन आवृत्ति ^१चभत्रगभलअथ० र पारामिति

अनुगमन विशेष गरि पहिलो खानेपानी गुणस्तरको पारामितिहरु र दोश्रो नियन्त्रण-उपायहरुको अनुगमन गरिन्छ। खानेपानी गुणस्तरको पारामिति र अनुगमनको आवृत्ति निम्न बमोजिम हुनेछ।

(१) शहरी खानेपानी प्रणालीहरुको लागि अनुगमन तालिका तल दिइएको तालिका नं १ अनुसार हुनेछ।

तालिका नं १ शहरी खानेपानी प्रणालीका लागि पारामिति तथा अनुगमन आवृत्ति ^१चभत्रगभलअथ०

सि.नं.	वर्ग	पारामिति	अनुगमन आवृत्ति
१	भौतिक	धमिलोपना	दैनिक
२		हाइड्रोजन विभव	दैनिक
३		रंग	दैनिक
४		स्वाद तथा गन्ध	दैनिक
५		कूल घोलित ठोस पर्दाथ	मासिक
६		विद्युतीय संवाहकता	त्रैमासिक
७	रासायनिक	क्लोरीन अवशेष	दैनिक
८		फलाम	मासिक
९		मैंगानिज	मासिक
१०		आर्सेनिक	मासिक
११		क्याडमियम	मासिक
१२		क्रोमियम	मासिक
१३		सायनाइड	वार्षिक
१४		फ्लोराइड	वार्षिक
१५		शिशु	वार्षिक
१६		अमोनिया	वार्षिक
१७		क्लोराइड	वार्षिक
१८		सल्फेट	वार्षिक
१९		नाइट्रेट	वार्षिक
२०		तामा	वार्षिक
२१		कूल कडापन	वार्षिक
२२		क्याल्सियम	वार्षिक

२३ २४ २५		जस्ता पारो आलुमिनियम	वार्षिक वार्षिक वार्षिक
२६ २७	सूक्ष्म जैविक	इ-कोली कूल कोलीफर्म	मासिक मासिक

(२) ग्रामिण खानेपानी प्रणालीहरूको लागि अनुगमन तालिका नं १ मा उल्लेखित पारामितिहरू मध्ये सूक्ष्म जैविक पारामितिहरू र भौतिक पारामितिहरू वर्षको ३ पटक (मनसुन पूर्व, मनसुनमा र मनसुन पश्चात) अनुगमन गरिनेछ।

संचालन अनुगमन नियमित रूपमा गर्नु पर्छ। यसको अलावा प्रणालीका संरचनाहरूमा थपघट भएमा, बाढी, पहिरो, अति वृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रममा अत्यधिक बृद्धि जस्ता घटना घटेर संचालन प्रक्रियामा वा विशेष गरी खानेपानीको गुणस्तरमा नकारात्मक असर पर्न गएका बेलामा अनुगमन गर्न पर्छ।

२.५ गुणस्तर परीक्षण नमूना विन्दु

पानीको गुणस्तर परीक्षणका लागि नमूना संकलन गरिने स्थानहरू सामान्यतया निम्नलिखित हुन्छन्:

१. मुहानमा, इन्टेकको आउटलेट पाइपबाट वा सम्भव भएसम्म इन्टेक नजीकैको खोलाबाट, भूमिगत स्रोत (deep/ shallow tubewell) भएमा पम्पको डेलिभरी पाइपबाट
२. पानीपोखरी (Reservoir) को इन्लेट र आउटलेट पाइपबाट
३. पानीप्रशोधन उपप्रणाली समेत भएको अवस्थामा भने, पानी प्रशोधन केन्द्र प्रवेश गर्ने पाइप (इनलेट) र प्रशोधित पानी केन्द्रबाट बाहिर निस्कने पाइप (आउटलेट) बाट
४. पानी प्रशोधन उप प्रणाली भित्र प्रशोधन विधि अनुसार विभिन्न इकाइहरू जस्तै: ग्रीट च्याम्बर, सेडिमेण्टेशन टैंक, फिल्टर (स्लो स्याण्ड, च्यापिड स्याण्ड फिल्टर, रफिड फिल्टर, प्रेसर फिल्टर आदि), स्थापना गरिएका हुन सक्छन्। ति इकाइका छुट्टाछुट्टै कार्यक्षमता मूल्यांकन गर्ने हो भने प्रत्येक इकाइका इन्लेट र आउटलेट पाइपबाट
५. वितरण पाइपलाइनबाट
६. सम्भव भए सम्म सार्वजनिक धाराबाट, सार्वजनिक धारा नभएको स्थानमा सबै भन्दा छोटो कनेक्सन पाईप भएको निजीधाराबाट
७. उपभोक्ताहरूको स्थानमा, घरायसी स्तरमा बनाइएका पानी जम्मा गर्ने टैंकी, ड्रम, घ्याम्पो, गाग्रीआदि बाट

२.७ व्यवस्थित खानेपानी प्रणाली भएका तर खानेपानी सुरक्षा योजना लागु नभएका ग्रामिण समुदायमा

ग्रामिण समुदायहरूमा खानेपानी प्रणालीहरू व्यवस्थित रूपमा संचालन भएको तर खानेपानी सुरक्षा योजना लागु नभएका गाउँ वस्तीहरूका जनताहरूमा समेत सुरक्षित खानेपानी सेवामा पहुँच हुनु पर्छ। व्यवस्थित खानेपानी प्रणाली भएता पनि खापासुयो लागु नभइन्जेल सम्मका अवधि भित्र पनि खानेपानीको लागि खोलानाला, असंरक्षित कुवा, पंधेरा, इनार आदिमा निर्भर रहेका जनताहरू प्रदूषित पानीको जोखिमबाट बच्न सक्नु भन्ने ध्येयले खानेपानी गुणस्तर अनुगमन कार्य गर्नु पर्ने हुन्छ। सो अवस्थामा खानेपानी गुणस्तर अनुगमन कसले, कहिले कहिले र कसरी गर्ने भन्ने बारे तल तालिका नं. १ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.१

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले कहिले गर्ने
पानीको स्रोतहरू, जस्तै खोला, इनार, पनेरा, असंरक्षित कुवा आदिको वरिपरिको सरसफाइको अवस्था निरीक्षण गर्ने (हेर्नुहोस् परिशिष्ट नं. १) , सरसफाइको स्थिति कायम राख्ने ,राख्न लगाउने	गाउँपालिका/नगरपालिका अन्तरगतका स्वास्थ्य शाखा/इकाइ	हरेक ३/३ महीनामा
पानीको स्रोतबाट लिइएको नमूनामा धमिलोपन र पि.ए. भायलद्वारा सूक्ष्म-जैविक प्रदूषण परीक्षण गर्ने		हरेक ६/६ महीनामा
घरायसी पानी प्रशोधनका विधिहरूको प्रयोग बारे प्रचार प्रसार गर्ने		जनस्वास्थ्यमा देखिएका स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याका आधारमा आवश्यक परेको बेलामा

व्यवस्थित खानेपानी प्रणाली नभएका गाउँ वस्तीहरूमा गाउँपालिका/नगरपालिका मातहतका स्वास्थ्य सम्बन्धी शाखा/इकाइहरूद्वारा गुणस्तर निगरानी गरिने कार्य हुन्छ र आवश्यकता अनुसार घरायसी तहमा पानी प्रशोधनका विधिहरूको प्रयोग बारे प्रचार प्रसार गर्ने कार्य गरिन्छ। खानेपानी गुणस्तर सम्बन्धी अन्य अनुगमन जस्तै संचालन-अनुगमन र परिपालन-अनुगमन यहाँ आवश्यक पर्दैनन् ।

२.८ खानेपानी प्रणाली संचालनमा रहेका तर खानेपानी सुरक्षा योजना लागू नभएका स्थानमा अझै पनि खानेपानी सुरक्षा योजनाको अवधारणा धेरै जसो खानेपानी प्रणालीहरूको संचालन तथा सम्भार कार्यमा समाहित गर्न बाँकी नै छन् । त्यस्ता प्रणालीहरूमा पनि कुनै न कुनै तवरले खानेपानीको गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिनु पर्दछ । प्रणालीमा भएका संरचनाहरूको भौतिक अवस्था, संरचना नजीक रहेका क्षेत्रहरूको सरसफाइको स्थिति, पानीको गुणस्तर आदिको अनुगमन गर्नु पर्ने हुन्छ । खानेपानी गुणस्तर अनुगमन कसले र कहिले कहिले, कसरी गर्ने भन्ने बारे तल तालिका नं. २ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.२

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले कहिले गर्ने
प्रमुख संरचनाहरू जस्तै इन्टेक, कलेक्शन च्याम्बर, पानी टैकी, भल्भ च्याम्बर, सेडिमेन्टेशन टैंक आदि को भौतिक अवस्था निरीक्षण	उपभोक्ता समिति/सेवाप्रदायक	हरेक महीनामा
प्रमुख संरचना वरिपरिका क्षेत्रको सरसफाइको स्थिति आँकलन (स्यानिटरी निरीक्षण) (हेर्नुहोस् परिशिष्ट नं.१)		हरेक महीनामा
धमिलोपन र हाइड्रोजन विभव (pH) मापन	उपभोक्ता समिति/सेवाप्रदायक	हरेक ३ महिनामा एक पटक
इ-कोली परीक्षण		हरेक दिन
जीवाणु मार्न क्लोरिन प्रयोग गरिएको छ भन्ने, क्लोरिन अवशेष (FRC) मापन	स्थानीय/प्रदेश/संघीय सरकारका निकायहरू	हरेक ६ महीनामा
राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्डको परिपालन भए नभएको जाँच परिपालन-अनुगमन गर्ने		

उपभोक्ता समिति/सेवाप्रदायकले खानेपानी प्रणालीको संचालन तथा सम्भार कार्यको सिलसिलामा संचालन-अनुगमन र परिपालन-अनुगमन गर्नेछन्। प्रणाली संचालनमा आएको पहिलो महीनाभित्र एक पटक खानेपानी गुणस्तर अनुगमन: कार्यविधि र राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड, २०६२ र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६२ अनुसार सम्पूर्ण पारामितिहरूको परीक्षण गरी नतीजाको रेकर्ड राख्ने छन्। त्यस पछिका समयहरूमा संचालन-अनुगमन गर्ने छन्।

२.९ खानेपानी सुरक्षा योजना लागू भई संचालनमा रहेका खानेपानी प्रणाली भएका स्थानमा विशेष गरी पानीको गुणस्तरको निरन्तर सुनिश्चितता र पानी आपूर्ति सेवाको दिगोपन बढाउन खानेपानी सुरक्षा योजनाको कार्यान्वयनले सहयोग गर्दछ। त्यसैले खानेपानी प्रणालीको डिजाइन, निर्माण, र संचालन-सम्भार सबै चरणमा खानेपानी सुरक्षा योजनालाई लागू गर्ने कार्यले व्यापकता पाउँदछ।

२.९.१ नमुना लिने र गुणस्तर परीक्षण गर्ने विधिहरू

पानीको आपूर्तिकर्ताले खानेपानीको गुणस्तर तोकिएको मापदण्ड अनुरूप भए नभएको परीक्षण गर्नु पर्नेछ।

नमुना लिने विधि

यसरी परीक्षण गर्न देहाय बमोजिम नमूना लिनु पर्नेछ।

१) साधारणतया ग्राभिटी तथा पम्पिङ्ग प्रणालीमा वितरण पाइपलाइनबाट नमूना लिनु पर्दछ। यसरी नमूना लिँदा तल उल्लेख गरिए अनुसार नमूना विन्दु कायम गर्नु पर्दछ।

क) मुख्य, सहायक र उपसहायक वितरणलाइनमा प्रति ५ कि मि एक नमूना विन्दु कायम गर्नु पर्दछ।

ख) सम्भव भए सम्म सार्वजनिक धारालाई नमूना विन्दु मान्नु पर्दछ।

ग) सार्वजनिक धारा नभएको अवस्थामा सबैभन्दा छोटो कनेक्सन पाइप भएको निजि धारालाई नमूना विन्दु मान्नु पर्दछ।

घ) रिजर्भ टैंकहरूको आउटलेटलाई पनि नमूना विन्दु मान्नु पर्दछ।

ङ) आवश्यकता अनुसार प्रामाणिक नमूना छनोट विधि (Standard Methods of Sampling) अवलम्बन गर्नु पर्दछ।

च) दक्ष व्यक्ति (तालिम प्राप्त) हरूले नमूना लिनु पर्दछ।

२.९.२ गुणस्तर परीक्षणका नतीजाहरूले दिने जनाउ

कुल कोलिफर्म माटो, बनस्पति र जनावरहरूमा प्राकृतिक तवरले नै पाइन्छ। वितरित खानेपानीमा कुल कोलिफर्म देखिनु भनेको यदि इनार वा ट्यूबवेल स्रोतको रूपमा प्रयोग गरिएको छ भने भूमिगतपानीमा सतही पानी अन्तःस्राव (infiltration) भई मिसिएको र खोलानालाको स्रोत हो भने प्रशोधन इकाइले राम्रो काम गर्न छोडेको भन्ने बुझिन्छ। इ-कोली मान्छे र जनावरका पाचन प्रणालीसंग सम्बन्धित अंगमा पाइन्छ। वितरित खानेपानीमा इ-कोली देखिनुको अर्थ पानी प्रांगारिक मल वा ढल मिसिएर प्रदूषित भएको छ भन्ने बुझिन्छ। खानेपानीमा यी जीवाणुका उपस्थितिले हाम्रो स्वास्थ्यलाई हानी पुऱ्याउन सक्छ। धाराबाट लिइएको नमूना परीक्षण गर्दा क्लोरिन अवशेषको मात्रा पाइएमा पानी इ-कोलीद्वारा प्रदूषित छैन भन्ने बुझिन्छ।

२.९.३ गुणस्तर परीक्षण गर्ने निकायहरू

खानेपानी गुणस्तरको परीक्षणको सुविधाको लागि तपसिलको व्यवस्था गरिनु पर्नेछ।

क) गाउँपालिका वा नगरपालिकामा खानेपानी परीक्षण ल्याबको स्थापना: यस कार्यविधिले खानेपानी गुणस्तर परीक्षणको लागि नियमित रूपले परीक्षण गरिनु पर्ने पारामितिहरू जस्तै सुक्ष्म जैविक पारामितिहरू, भौतिक पारामितिहरू र आर्सेनिक आदि परीक्षणको सुविधा सहितको प्रत्येक स्थानिय तहमा तालिम प्राप्त प्राविधिक

जनशक्तियुक्त खानेपानी गुणस्तर परिक्षण प्रयोगशालाको स्थापना गर्ने परिकल्पना गरेको छ र सो प्रयोजनार्थ स्थानिय तहहरू संग समन्वय र सहजिकरणको लागि प्रदेश सरकारले पहल गरिनु पर्नेछ।

- ख) निजि खानेपानी परिक्षण प्रयोगशाला संगको साभेदारी: यस कार्यविधिले खानेपानी गुणस्तर परिक्षणको लागि स्थानिय तहहरूले नेपाल सरकारको खानेपानी गुणस्तर मापन मापदण्ड भित्र रहेर पानी परिक्षण गर्ने क्षमता भएको निजि खानेपानी परिक्षण प्रयोगशालासंग पनि समभेदारी पत्रमा हस्ताक्षर गरि खानेपानी गुणस्तर मापनको जिम्मेवारी दिन सकिनेछ।
- ग) मोबाइल पानी परिक्षण भ्यान संगको समन्वय: यस कार्यविधिमा संघिय सरकारद्वारा सबै प्रदेशमा एक एक वटा खानेपानी परिक्षण मोबाइल भ्यान सुचारु गरि रहेकोले सो मोबाइल भ्यान संगको समन्वय गरेर पनि पानी परिक्षणको व्यवस्था गर्न सकिने छ।
- घ) प्रदेश खानेपानी गुणस्तर परिक्षण ल्याब: लुम्बिनी प्रदेश सरकारको पहलमा बाणगंगा नगरपालिका ४ नं जित गढीमा सुविधा सम्पन्न प्रदेश स्तरिय खानेपानी गुणस्तर परिक्षण ल्याबको सन्चालन अन्तिम चरणमा रहेकोले सो को सन्चालन पश्चात कम्तिमा वर्षको एक चोटी सम्पूर्ण खानेपानी प्रणालीहरूको खानेपानी गुणस्तर परिक्षण गरि खानेपानी शुद्धताको सर्टिफिकेट प्राप्त गर्नु पर्ने व्यवस्था प्रचलनमा ल्याउन स्थानिय तह र प्रदेश तहबाट पहल गरिनु पर्नेछ।

३. अभिलेखन तथा अद्यावधिक

सेवा प्रदायक वा पानी आपूर्तिकर्ताले संचालन-अनुगमनका सिलसिला गरिएका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको रेकर्ड तयार पारेर प्रमाणित गराई राख्नु पर्छ। विशेष गरी पानीको गुणस्तर परीक्षणबाट देखिएका नतीजाहरू, यन्त्र तथा उपकरणका मर्मत आदि कार्यको अभिलेख राख्नु पर्छ। अभिलेखनमा रहेका नतीजाहरू खानेपानी सुरक्षा योजनाको आन्तरिक अडिट (लेखा-परीक्षण) गर्न महत्वपूर्ण आधार हुन सक्छन्। यसका साथै नियामक संस्थालाई परिपालन-अनुगमन गर्न पनि आधारशीला बन्न सक्छन्। पिएभाइलको प्रयोग र क्लोरिन अवशेषको परीक्षणको अलावा, स्वास्थ्य चौकी वा गाउँपालिका/नगरपालिका/जिल्ला समन्वय समिति ले मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाबाट नियमित रूपमा पानीको गुणस्तर परीक्षण गर्न सक्छन्। पानी परीक्षणका नतीजाहरू अभिलेख राख्ने फारमहरू परिशिष्ट नं. ५ मा दिइएको छ।

यसका साथै पानी परिक्षणको नतिजा NWASH Mobile Apps को माध्यमबाट सर्वेक्षण स्थानिय तहबाट तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य सेवा प्रदायकले समेत गरिनु पर्नेछ ।

४. प्रमाणिकरण

खानेपानी प्रणालीहरूको खानेपानी गुणस्तर मापन पश्चात राष्ट्रिय गुणस्तर मापदण्ड २०६२ अनुसारको स्विकृत मापदण्ड भित्र खानेपानीको गुणस्तर छ भनि स्थानिय तह (नियामक निकाय) ले गुणस्तर मापन प्रतिवेदनका आधारमा प्रमाणित गरेर वार्षिक रूपमा अद्यावधिक समेत गरिनु पर्छ। सो कार्य भन्दा अगावै पानी उपभोग गर्ने उपभोक्ताले समेत स्व-घोषणा गर्ने र वार्षिक रूपमा सन्तुष्टि सर्वेक्षणको समेत व्यवस्था गरिनु पर्नेछ।

५. सूचना प्रवाह

सेवाप्रदायकले खानेपानी परीक्षणका नतीजाहरूको सारांश र सुझाव सहितको प्रतिवेदन ४/४ महिनामा (वर्षमा ३ पटक) सम्बन्धित नियमन संस्थामा पेश गर्नु पर्छ । नियमन संस्थाले परिपालना-अनुगमन गरेपछि एक महिनाभित्र सेवाप्रदायकलाई पृष्ठपोषण दिनु पर्छ । हरेक महिनामा परीक्षणका नतीजाहरू सार्वजनिक FM, TV, notice board जस्ता माध्यमद्वारा गर्ने र सम्बन्धित सरोकारवालाले माग गरेको खण्डमा समयमै उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनु पर्छ।

६. नियमन निकाय, सेवाप्रदायक संस्था तथा अन्य सरोकारवालाहरूको भूमिका तथा जिम्मेवारी खानेपानीको गुणस्तर अनुगमन र निगरानी गर्ने कामका लागि सेवाप्रदायक संस्था (उपभोक्ता समिति, व्यवस्थापन बोर्ड, संस्थान आदि), नियामक निकाय (स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघीय सरकार) र अन्य सरोकारवालाहरू (नीजि र गैरसरकारी संस्था) का भूमिका तथा जिम्मेवारी तल तालीकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं ३

खानेपानी गुणस्तर अनुगमन सम्बन्धी कार्यहरू	सेवाप्रदायक	नियमन निकाय	अन्य सरोकारवालाहरू	कैफियत
खानेपानी सुरक्षा टोली गठन	प्रत्यक्ष संलग्न भई आफै काम गर्ने			
प्रणाली विश्लेषण, प्रदूषण पहिचान, जोखिम विश्लेषण, नियन्त्रण-उपायको प्राथमिकिकरण	प्रत्यक्ष संलग्न भई आफै काम गर्ने		अप्रत्यक्ष रुपमा काम सम्पादन गर्न सहायक सिद्ध हुने कार्य गरी टेवा पुऱ्याउने	
सुधार कार्य: योजनातर्जुमा र कार्यान्वयन	प्रत्यक्ष संलग्न भई आफै काम गर्ने	अप्रत्यक्ष रुपमा काम सम्पादन गर्न सहायक सिद्ध हुने कार्य गरी टेवा पुऱ्याउने		
(संचालन- अनुगमन) को सिलसिलामा निरीक्षण, र पानीको नमूना परीक्षण	प्रत्यक्ष संलग्न भई आफै काम गर्ने		अप्रत्यक्ष रुपमा काम सम्पादन गर्न सहायक सिद्ध हुने कार्य गरी टेवा पुऱ्याउने	
परिपालना- अनुगमन		प्रत्यक्ष संलग्न भई आफै काम गर्ने	अप्रत्यक्ष रुपमा काम सम्पादन गर्न सहायक सिद्ध हुने कार्य गरी टेवा पुऱ्याउने	नियमन निकाय भनेको संघीय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र प्रदेश तथा स्थानीय सरकारका स्वास्थ्य शाखा हो।
गुणस्तर निगरानी		प्रत्यक्ष संलग्न भई आफै काम गर्ने	अप्रत्यक्ष रुपमा काम सम्पादन गर्न सहायक सिद्ध हुने कार्य गरी टेवा पुऱ्याउने	

उपभोक्ता समितिद्वारा संचालन-सम्भार भइरहेका स्थानीय स्तरका खानेपानी प्रणालीहरूका खानेपानी गुणस्तरको परिपालना-अनुगमन स्थानीय सरकार (गाउँपालिका/नगरपालिका) हरूले गर्नेछन्।

स्थानीय सरकार (गाउँपालिका/(उप)महानगरपालिका/नगरपालिका) हरू आफैद्वारा संचालन-सम्भार भइरहेका स्थानीयस्तरका खानेपानी प्रणालीहरूका खानेपानी गुणस्तरको परिपालना अनुगमन भने प्रदेश सरकारले गर्नेछ।

एकै प्रदेशभित्रका २ वा २ भन्दा बढी गाउँपालिका/नगरपालिका क्षेत्रमा सेवा-क्षेत्र फैलिएको खानेपानी प्रणालीहरूका खानेपानी गुणस्तरको परिपालना-अनुगमन प्रदेश सरकारको भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका खानेपानी क्षेत्र हेर्ने निकायले गर्नेछन्।

दुई वा २ भन्दा बढी प्रदेशका क्षेत्रमा सेवा-क्षेत्र फैलिएको खानेपानी प्रणालीहरूका खानेपानी गुणस्तरको परिपालना-अनुगमन संघीय सरकारको खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयले गर्नेछन्।

सेवाप्रदायकको मुख्य जिम्मेवारी खानेपानी प्रणालीको संचालन-सम्भारको सिलसिलामा खानेपानी सुरक्षा योजना लागू गरी संचालन-अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु हो। यसका लागि आवश्यक स्रोत र साधन (जनशक्ति, वित्तीय र भौतिक साधन) जुटाउन पर्छ। सेवाप्रदायकको खानेपानी गुणस्तर अनुगमनका सिलसिलामा आवश्यक क्षमता अभिवृद्धि कार्यमा भने स्थानीय/प्रदेश/संघीय सरकारले टेवा पुऱ्याउन पर्छ।

तीनै तहका सरकारका स्वास्थ्य संग सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरूले सेवाप्रदायकद्वारा आपूर्ति गरिएको खानेपानीको गुणस्तर निगरानी गर्ने कार्य गर्दछन्, यसै सिलसिलामा खानेपानी सुरक्षा योजनाको अडिट र राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्डको परिपालना भए नभएको चेक गर्न अनुगमन कार्य पनि हुने गर्छ। स्वास्थ्य सम्बन्धी निकायबाट गरिने यस्ता परिपालन-अनुगमन आकस्मिक रूपमा र पानीजन्य रोगहरू देखा परेको वा प्रकोप भएको अवस्थामा गर्ने गरिन्छ। तर नियमन निकायहरू (स्थानीय, प्रदेश र संघीय सरकार र तिनले तोकेका संस्थाहरूले भने परिपालना-अनुगमन कम्तीमा पनि वर्षको २ पटक गर्ने गर्नु पर्छ।

६. परिशिष्टहरू

परिशिष्ट १. राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०६२

सि.नं.	वर्ग	पारामिति	इकाइ	अधिकतम सघनन सिमा (Maximum Concentration Limit)
१	भौतिक	धमिलोपना (Turbidity)	NTU	५(१०)
२		हाइड्रोजन विभव (pH)		६.५-८.५*
३		रंग (Color)	TCU	५(१५)
४		स्वाद तथा गन्ध (Taste & Odor)		आपत्तिजनक हुनु नहुने
५		कुल घोलित ठोस पदार्थ (Total Dissolved Solid)	मि.ग्रा./लिटर	१०००
६		विद्युतीय संवाहकता (Electrical Conductivity)	माइक्रो सिमेन्स/ सेन्टिमिटर	१५००
७	रासायनिक	क्लोरीन अवशेष (Residual Chlorine)	मि.ग्रा./लिटर	०.१-०.२ *
८		फलाम (Iron)	मि.ग्रा./लिटर	०.३ (३)
९		मैंगानिज (Manganese)	मि.ग्रा./लिटर	०.२
१०		आर्सेनिक (Arsenic)	मि.ग्रा./लिटर	०.००५
११		क्याडमियम (Cadmium)	मि.ग्रा./लिटर	०.००३
१२		क्रोमियम (Chromium)	मि.ग्रा./लिटर	०.०५
१३		सायनाइड (Cyanides)	मि.ग्रा./लिटर	०.०७
१४		फ्लोराइड (Fluoride)	मि.ग्रा./लिटर	०.५-१.५ *
१५		शिशु (Lead)	मि.ग्रा./लिटर	०.०१
१६		अमोनिया (Ammonia)	मि.ग्रा./लिटर	१.५
१७		क्लोराइड (Chloride)	मि.ग्रा./लिटर	२५०
१८		सल्फेट (Sulphate)	मि.ग्रा./लिटर	२५०
१९		नाइट्रेट (Nitrate)	मि.ग्रा./लिटर	५०
२०		तामा (Copper)	मि.ग्रा./लिटर	१
२१		कूल कडापन (Total Hardness)	मि.ग्रा./लिटर	५००
२२		क्याल्सियम (Calcium)	मि.ग्रा./लिटर	२००
२३		जस्ता (Zinc)		३
२४		पारो (Mercury)		०.००१
२५		आलुमिनियम (Aluminium)		०.२
२६	सूक्ष्म जैविक	इ-कोली (E-Coli)	MPN/100ml	०
२७		कूल कोलीफर्म (Total Coliform)	MPN/100ml	० (९५% नमुनामा)

नोट :

*यि मानहरूले न्यूनतम र अधिकतम सीमा जनाउँदछन्

() अन्य कुनै विकल्प नभएको अवस्थामा मात्र मान्य हुने मानलाई कोष्ठभित्र राखिएको छ ।

परिशिष्ट २(क) ढ्पानी परीक्षण प्रयोगशालामा खानेपानी गुणस्तरको अभिलेख राख्ने नमूना फाराम :
खानेपानी प्रणालीको नाम : .....

जिल्ला : ....., गा.पा/न.पा : ....., वडा नं. : ....., टोल :
.....

सि.नं.	मिति	नमूनालिएको स्थान	परीक्षण गरेका पारामिति	इकाई (UNIT_	खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०६२	परीक्षण नमूनाको प्राप्तविवरण	परीक्षण गरिएको प्रयोगशाला	कैफियत
१								
२								
३								
४								

परिशिष्ट २(ख) फिल्ड परीक्षण किटबाट खानेपानी गुणस्तर परीक्षण गरी अभिलेख राख्ने फारामको नमूना :
खानेपानी प्रणालीको नाम : .....

जिल्ला : .....गा.पा/न.पा. : .....वडा नं. : .....टोल : .....

सि.नं.	मिति	नमूनालिएको स्थान	परीक्षण गरिएकापारामितिहरू				कैफियत ५(१०) NTU ६.५-८.५ ८०.१-०.२८ मि.ग्रा./लिट्र ० CFU/१०)ml
			धमिलोपना	pH	क्लोरिन अवशेष:	ई.कोली	
१							
२							
३							
४							

.....
परीक्षण गर्ने

.....
जाँच गर्ने

.....
प्रमाणित गर्ने